

BOLALARDA EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISH

Sharopova Gavhar

Qashqadaryo viloyati Kasbi tumani 2-maktab o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirish masalalari pedagogik nuqtai nazardan ko'rib chiqiladi. Ekologik tarbiyaning nazariy asoslari, ta'lim jarayonida amaliy yondashuvlar va pedagogik tajribalar tahlil qilinadi. Bolaning tabiatga bo'lgan munosabatini shakllantirish jarayonida oila, maktab va mahalliy muhitning roli muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: ekologik madaniyat, ekologik tarbiya, tabiatga munosabat, atrof-muhit, barqaror rivojlanish, bolalar tarbiyasi, amaliy ekologiya.

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы формирования экологической культуры у детей с педагогической точки зрения. Анализируются теоретические основы экологического воспитания, практические подходы и педагогический опыт в образовательном процессе.

Ключевые слова: экологическая культура, экологическое воспитание, отношение к природе, окружающая среда, устойчивое развитие, воспитание детей.

Annotation. The article examines the formation of ecological culture in children from a pedagogical perspective. It analyzes the theoretical foundations of ecological education, practical approaches and pedagogical experiences in the educational process. The role of the family, school, and local environment in shaping a child's relationship with nature is discussed.

Key words: ecological culture, ecological education, attitude to nature, environment, sustainable development, children's upbringing, practical ecology.

Kirish

O'tgan yili sinf bilan maktab hovlisida daraxt ekdik. Oddiy tadbirday tuyuldi. Lekin bir necha oydan keyin bir o'quvchi menga kelib dedi: «O'sha daraxtga qarab turibman, o'sib qolibdi. Mening daraxtim.» Shu bir gap menga ko'p narsani tushuntirdi. Bola tabiatni darslikdan emas, o'z tajribasidan o'rganganda — munosabat boshqacha bo'ladi.

Ekologik madaniyat — bu faqat tabiatni muhofaza qilish haqidagi bilim emas. Bu tabiatga bo'lgan munosabat, mas'uliyat hissi va kundalik xatti-harakatlarda namoyon bo'ladigan qadriyatlar tizimi. Bugungi dunyoda iqlim o'zgarishi, suv tanqisligi, biologik xilma-xillikning kamayishi kabi muammolar borgan sari kuchayib borar ekan, ekologik madaniyatni yoshlikdan shakllantirish pedagogikaning muhim vazifasiga aylanyapti.

Ushbu maqolada ekologik madaniyatni bolalarda shakllantirish bo'yicha nazariy asoslar va amaliy tajribalar tahlil qilinadi. Maqsad — bu jarayonning nima uchun muhim ekanini va qanday amalga oshirilishi mumkinligini ochib berish.

Ekologik madaniyat: bilimdan ko‘proq narsa

Ekologik tarbiya haqida gap ketganda ko‘pincha u «tabiat haqidagi bilimlar» bilan chegaralanadi. Darslikdagi mavzular o‘tiladi, testlar yechiladi, va bu bilan jarayon tugagan hisoblanadi. Ammo bilim bilan madaniyat o‘rtasida katta farq bor. Bilim — ma’lumot. Madaniyat — munosabat va xulq.

Rossiyalik ekolog va pedagog I.D. Zverev ekologik madaniyatni shaxsning tabiatga ongli va mas’uliyatli munosabatini aks ettiruvchi sifatlar majmuasi sifatida ta’riflagan [1]. Ya’ni, bu faqat «tabiatni asrash kerak» degan bilim emas, balki bolaning kundalik hayotida bu bilimni amalda qo‘llashi — suvni tejashi, chiqindilarni ajratishi, tirik mavjudotlarga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo‘lishi.

Amerikalik pedagog David Orr ta’kidlaganidek, barcha ta’lim aslida ekologik ta’limdir — chunki u bolaga dunyoga qanday munosabatda bo‘lishni o‘rgatadi [2]. Bu fikr oddiy, lekin chuqur. Agar biz bolaga matematika o‘rgatar ekanmiz, uni tabiatdagi nisbatlar orqali o‘rgatishimiz mumkin. Agar ona tili o‘rgatsak — tabiat haqidagi matnlar orqali. Ekologik tarbiya alohida fan emas, u har bir darsning ichida bo‘lishi mumkin.

Amaliy tajribalar: sinfdan tashqariga chiqish

Men bir necha yil davomida turli usullarni sinab ko‘rdim va shuni angladim: ekologik tarbiya to‘rt devor ichida samarali emas. Bola tabiatni kitobdan emas, tabiatning o‘zidan o‘rganishi kerak.

Eng samarali tajribalardan biri — maktab hovlisida mini-bog‘ yaratish bo‘ldi. O‘quvchilar kichik guruhlarda har biri bir qator sabzavot yoki gul ekdi. Parvarishlash mas’uliyati ham ularga berildi. Bu jarayonda bolalar o‘simlikning o‘sish bosqichlarini kuzatdi, suv va tuproq haqida amaliy bilim oldi. Eng muhimi — ular o‘z mehnatlarining natijasini ko‘rdi. Bu tajriba darslikdan o‘qilgan nazariyadan yuz chandon ta’sirli bo‘ldi.

Ikkinchi tajriba — «chiqindi kundaligi». Bir hafta davomida har bir o‘quvchi o‘zi ishlatgan plastik buyumlar sonini yozib bordi. Hafta oxirida natijalar tahlil qilindi. Ba’zi bolalar kuniga o‘ndan ortiq plastik buyum ishlatishini bilib hayron qoldi. Bu oddiy mashq bolalarda o‘z iste’mol odatlarini anglash ko‘nikmasini shakllantirdi.

Uchinchi tajriba — tabiat sayohatlari. Yaqin atrofdagi daryo bo‘yi yoki ko‘kalamzorga chiqib, bolalar bilan birga kuzatuv o‘tkazdik. Har bir bola bitta o‘simlik yoki hasharotni tanladi va u haqida ma’lumot to‘pladi. Bu faoliyat orqali bolalarda tabiatga qiziqish paydo bo‘ldi — qo‘rquv yoki befarqlik o‘rniga.

Bu tajribalarning barchasida bir umumiy narsa bor: bola faol ishtirokchi. Passiv tinglovchi emas, balki tajriba qiluvchi, kuzatuvchi va xulosa chiqaruvchi. Ekologik madaniyatni shakllantirish aynan shu — bolani tabiat bilan bevosita munosabatga kiritish.

Oila va mahallaning roli

Maktabda olib borilgan ekologik tarbiya oilada davom etmasa, uning ta’siri cheklangan bo‘ladi. Agar maktabda suvni tejash haqida gapirilsa, lekin uyda bunga e’tibor berilmasa — bola qarama-qarshi xabar oladi.

Men ota-onalar bilan ishlash tajribasida bir oddiy ish qildim: oilalar uchun «ekologik topshiriqlar» tayyorladim. Masalan, bir hafta davomida oilada plastik paketdan foydalanmaslik, yoki hovlida bitta yangi daraxt ekish. Bu topshiriqlar majburiy emas edi — lekin ko‘pchilik oila qatnashdi. Bolalar uchun bu topshiriqni oilasi bilan birga bajarish alohida zavq edi.

Mahallaning roli ham muhim. Ba’zi mahallalarda biz shanba kunlari hovli tozalash aksiyalari o‘tkazdik. Bolalar kattalar bilan birga ishladi. Bu jarayonda bolalar nafaqat ekologik ko‘nikma oldi, balki jamoatchilik mas’uliyati hissi ham shakllandi.

Shved pedagog-tadqiqotchi Eva Johansson ta’kidlaganidek, bolaning axloqiy rivojlanishi kundalik hayotdagi kichik qarorlar va munosabatlar orqali ro‘y beradi [3]. Ekologik madaniyat ham aynan shunday — u katta ma’ruzalar emas, balki kundalik odatlar orqali shakllanadi.

Qiyinchiliklar va ulardan saboqlar

Bu yo‘lda qiyinchiliklar ham bo‘ldi, buni yashirish noto‘g‘ri bo‘lardi. Eng katta muammo — ba’zi o‘quvchilarning befarqligi. «Bu bizga nima kerak?» degan savol ham eshitildi. Buning sababi ko‘pincha oiladagi munosabatda — agar uyda ekologiya mavzusiga umuman e’tibor berilmasa, bolada ham qiziqish paydo bo‘lishi qiyin.

Yana bir qiyinchilik — moddiy imkoniyatlar. Har bir maktabda bog‘ yaratish yoki sayohat uyushtirish imkoni yo‘q. Lekin men shuni angladim: ekologik tarbiya katta xarajat talab qilmaydi. Sinf hovlisidagi bitta daraxt, bir parcha tuproq, bir chelak suv — bularning o‘zi yetarli boshlang‘ich nuqta bo‘la oladi.

Va uchinchi qiyinchilik — natijaning sekin ko‘rinishi. Ekologik madaniyat bir chorakda shakllanmaydi. Bu uzoq jarayon. Lekin vaqti-vaqti bilan kichik o‘zgarishlar ko‘rinadi: bola chiqindini yerga tashlamay qoladi, daraxtdagi qushga e’tibor beradi, suvni bejiz oqizib qo‘ymaydi. Bu kichik belgilar — to‘g‘ri yo‘nalishda ekanligimizning isboti.

Xulosa

Ekologik madaniyatni shakllantirish — bu faqat bilim berish emas, bu bolaning tabiatga bo‘lgan munosabatini o‘zgartirish. Bu munosabat esa faqat kitobdan emas, shaxsiy tajribadan, his-tuyg‘udan va kundalik odatlardan shakllanadi.

Pedagogning bu jarayondagi vazifasi — bolani tabiat bilan bog‘lash, unga kuzatish va fikrlash imkoniyatini berish. Buning uchun katta byudjet yoki maxsus jihozlar shart emas — tabiatning o‘zi eng yaxshi darslik.

Men o‘z tajribamdan bitta sodda xulosa chiqardim: bola o‘zi ekkkan daraxtni kesmaydi. Bu oddiy, lekin chuqur haqiqat. Agar biz har bir bolaga shu tajribani bersak — tabiat bilan shaxsiy aloqa o‘rnatsak — ekologik madaniyatning asosi quriladi. Va bu asos — kelajakning poydevori.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Zverev I.D. Ekologiya v shkolnom obuchenii: noviy aspekt obrazovaniya. — Moskva: Znaniye, 1980. — 96 s.
2. Orr D.W. Ecological Literacy: Education and the Transition to a Postmodern World. — Albany: State University of New York Press, 1992. — 210 p.
3. Johansson E. Morality in Preschool Interaction: Teachers' Strategies for Working with Children's Morality // Early Child Development and Care. — 2002. — Vol. 172, No. 2. — P. 203–221.
4. BMT. Barqaror rivojlanish maqsadlari: 2030 yilgacha kun tartibi. — Nyu-York: Birlashgan Millatlar Tashkiloti, 2015.